

Investigating Barriers to the Development of Senior Tourism Activities (Case Study of Qom City)

Nasiri Hendeh Khaleh, Esmael^{✉1}, Seyedeh Yasaman Mohaghehpour²

1. Corresponding author, Associate Professor at Geography and Urban Planning in Payame Nor University Tehran, Tehran, Iran. E-mail esmael.nasiri@yahoo.com
2. Master of Urban Planning, University of Science and Research, Tehran, Iran. E-mail: yasaman.mohaghehpour@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 25 June 2022

Revised: 24 August 2022

Accepted: 19 October 2022

Published: 19 April 2024

Keywords:

Senior tourism, Qom city,
Barriers to tourism
development.

ABSTRACT

Senior tourism is receiving a lot of attention due to its capabilities and competitive advantages. Qom city is the second largest pilgrimage center in the country in national level, a potential market that can use its competitive advantage in attracting senior tourists by removing barriers of seniors' travel.

The purpose of this study is to provide a framework for identifying the direct and indirect impacts of barriers affecting the development of senior tourism in Qom city. The barriers to senior tourism development are classified into four main sectors of economic, social and cultural, managerial and organizational, government attitudes. This research is an applied research and the method is descriptive-analytical. Survey and library methods were used for data collection. The statistical population of the study consists of senior tourists and experts in tourism.

Data analysis was performed using SPSS software. The results indicated that four factors have a positive effect on the lack of development of senior tourism. The results of T-test also showed that all barriers were higher than the criterion level at the significant level of 0.05 and the highest mean is allocated to economic barriers (5.17) and lowest mean to managerial and organizational barriers (2.10). The most influential factor on the lack of development of senior tourism is economic barriers (with beta coefficient of 0.643) which explains 52% of the variance of senior tourism lack of development. The Tolerance coefficient of 0.923 also indicates that economic barriers are strong predictor and criterion.

Cite this article: Nasiri Hendeh Khaleh, E., Mohaghehpour, S.Y. (2024). Investigating Barriers to the Development of Senior Tourism Activities (Case Study of Qom City). *Journal of Geography and Planning*, 28 (87), 319-335. <https://doi.org/10.22034/gp.2022.52253.3018>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

DOI: <https://doi.org/10.22034/gp.2022.52253.3018>

Introduction

The global population pattern has a growing process towards aging and this has led to a global phenomenon in the 21st century. By 2050, in all major regions of the world, nearly a quarter or more of population will be 60 years or older. In addition to the aging population, countries are facing another global process, and that is urbanization. The aging process runs parallel to today's urbanization process. Urbanization has been the culmination of human development over the past century; While cities provide opportunities for their citizens, they also pose health risks that increase the risks to urban life for the Seniors.

Senior tourists, due to age restrictions, need a platform for ease of tourism, so if a tourist destination provides the components of tourism development for the Seniors, it can increase and grow and develop quantitative and qualitative elderly tourism for this destination. Having a tourism experience contributes to the overall quality of life of senior tourists and participation in tourism activities is an attractive market for the tourism industry.

Research Method

This research is an applied research in terms of purpose and descriptive and analytical in terms of analysis. Data were collected through a questionnaire. The statistical population of the study includes Senior tourists who have visited the places and tourist attractions of Qom city in 2018 and experts and specialists in the field of tourism. The total statistical population is 200 people. In this study, the Cochran method has been used to calculate the sample size of tourists. The validity of the questionnaires was calculated by experts and professors in the field of tourism and its reliability was calculated through Cronbach's alpha (0.922). In the data analysis stage, according to the nature of the questions and research hypotheses, parametric and non-parametric statistical tests were used. Analysis of the effect of barriers affecting the underdevelopment of elderly tourism in Qom has been done through structural equation modeling using LISREL and SPSS software.

Discussion and Findings

Durbin–Watson statistic test was used to test the hypothesis of non-dependence of errors. The value of the Durbin–Watson statistic test is 1.92, which confirms that the regression test can also be used. According to the information obtained, the coefficient of determination of the output of the Durbin–Watson test is 0.78. On the other hand, in order to check the normality of the errors, the numbers obtained from the histogram show the mean number of 0.002 and the standard deviation of 0.83 and confirm the use of regression. In order to investigate the linear relationship between variables (economic, social and cultural, managerial and organizational and government attitudes barriers) and the development of Senior tourism, a significant regression test has been used.

The results of the regression equation indicate that among the components affecting barriers to Senior tourism, eligible economic and social and cultural barriers are accepted. Accordingly, the beta standard coefficient for one unit of increasing the removal of economic, social and cultural barriers increases the rate of development of elderly tourism by 0.743 units.

Due to the beta weights, problems in economic barriers with a standard beta coefficient of 0.156 have played the most important role in the lack of development of senior tourism. Also, the fit of the model was examined, which according to the fourth criterion, the goodness of fit index was equal to 0.89, which indicates the proper fit of the model.

Based on the estimation of standardized coefficients of the structural equation model of this research and the level of significance (-0.0038) obtained, it indicates that all economic, social and cultural, managerial and organizational barriers and government attitude barriers with the lack of development of senior tourism in the Qom city have a direct and significant relationship; Because the significance of all the mentioned barriers is more than 1.83, economic barriers and social and cultural barriers have the greatest impact on the lack of development of senior tourism in Qom. These effects are direct and positive. The results of the structural model of the components of economic barriers show that the low-income level of the seniors (7.92) and indirect (5.22) have an effect on the lack of development of senior tourism. Direct effects of inappropriate pricing of tickets and tours (7.01) and indirect (3.08), direct and indirect effects of high costs of accommodation and transportation on the lack of development of senior tourism is respectively (5.48 and 3.83).

Conclusion

The results of simple linear regression analysis with simultaneous method showed that the most effective factor on the lack of development of senior tourism is economic barriers that with a beta coefficient of 0.643, explained 52% of the variance of the lack of development of senior tourism. The results of one-sample t-test show that the average of all dimensions and barriers at the significance level of 0.05 is higher than the average of the standard, among which the highest average is related to economic barriers (5.17) and managerial and organizational barriers (2.10), have the lowest average. According to Pearson correlation test, economic barriers with

correlation coefficient (0.439), social and cultural barriers with correlation coefficient (0.389) and managerial and organizational barriers with correlation coefficient (0.448) and government attitude barriers with correlation coefficient, respectively (0.373) had the highest correlation with the lack of development of senior tourism in Qom. In addition, all existing barriers had a positive and significant correlation with the lack of development of senior tourism at the significant level of 0.05.

بررسی موانع بازدارنده توسعه فعالیت‌های گردشگری سالمندی (مطالعه موردی: شهر قم)

اسماعیل نصیری هنده خاله^۱، سیده یاسمن محقق‌پور^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: esmaeil.nasiri@pnu.ac.ir

۲. کارشناس ارشد برنامه‌ریزی شهری، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه علوم و تحقیقات، تهران، ایران. رایانامه:

yasaman.mohagheghpour@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	گردشگری سالمندان به دلیل قابلیت و مزیت‌های رقابتی از توجه زیادی برخوردار است. شهر قم دومین مرکز زیارتی کشور بعد از شهر مشهد در سطح ملی است، بازار بالقوه‌ای که با برطرف کردن موانع سفر برای سالمندان می‌توان از مزیت رقابتی آن در عرصه جذب گردشگر سالمندان استفاده کرد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۴	هدف این پژوهش ارائه چارچوبی برای شناسایی تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم موانع مؤثر بر عدم توسعه گردشگری سالمندان در شهر قم است. موانع توسعه گردشگری سالمندی در چهاربخش اصلی یعنی موانع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مدیریتی و سازمانی، نگرش دولتی دسته بندی شدند. نوع تحقیق کاربردی و روش بررسی توصیفی-تحلیلی است. برای جمع آوری داده‌ها از روش پیمایشی و کتابخانه‌ای استفاده شده. جامعه آماری شامل گردشگران سالمند و کارشناسان و متخصصان حوزه گردشگری است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS انجام شد. نتایج حاکی از آن است که چهار عامل مورد بررسی بر عدم توسعه گردشگری سالمند اثر مثبتی دارند. نتایج آزمون T نیز نشان داد که همه موانع در سطح معناداری ۰/۰۵، بالاتر از میانگین معیار هستند و در این میان بالاترین میانگین به موانع اقتصادی (۵/۱۷) و موانع مدیریتی و سازمانی (۲/۱۰) کمترین میانگین را به خود اختصاص داده است. اثرگذارترین عامل بر عدم توسعه گردشگری سالمند، موانع اقتصادی است (با ضریب بتای ۰/۶۴۳) که ۵۲ درصد از واریانس عدم توسعه گردشگری سالمند را تبیین می‌نماید. ضریب تولرانس ۰/۹۲۳ نیز حاکی از آن است که موانع اقتصادی پیش‌بینی کننده قوی و ملاک است.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۲۷	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۱/۳۱	
کلیدواژه‌ها: گردشگری سالمندی، شهر قم، موانع توسعه گردشگری.	

استناد: نصیری هنده خاله، اسماعیل؛ محقق‌پور، سیده یاسمن (۱۴۰۳). بررسی موانع بازدارنده توسعه فعالیت‌های گردشگری سالمندی (مطالعه موردی: شهر قم).

جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۸ (۸۷)، ۳۱۹-۳۳۵.

<https://doi.org/10.22034/gp.2022.52253.3018>

مقدمه

الگوی جمعیت جهانی روندی رو به رشد به سوی سالمندی دارد و این منجر به یک پدیده جهانی در قرن ۲۱ شده است. به طوری که تا سال ۲۰۵۰ در تمام مناطق عمده جهان نزدیک به یک چهارم یا بیشتر از جمعیت آنها افراد ۶۰ سال یا بالاتر را تشکیل می‌دهند (تبریزی و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۴). کشورها علاوه بر رشد پیری جمعیت با روندی جهانی دیگری نیز رو به رو هستند و آن شهر نشینی است. روند پیری به صورت موازی با روند امروز شهرنشینی پیش می‌رود (زارنوسکی، ۲۰۱۴: ۵۵۹). شهر نشینی نقطه اوج توسعه انسانی در طول قرن گذشته است در حالی که شهرها فرصت‌هایی را برای شهروندان خود فراهم می‌آورند در عین حال خطراتی نیز برای سلامتی به همراه دارند که این ریسک‌های ناشی از زندگی شهری برای سالمندان بیشتر است (روزا، ۲۰۱۴). پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۵۰ حدود ۱۷ درصد از جمعیت کشورهای در حال توسعه در سن ۸۰ سالگی و بیشتر قرار گیرند.

یکی از فعالیت‌های مناسب برای افراد مسن به منظور ارتقاء ابعاد جسمانی و روحی خود، گردشگری است. گردشگری در قرن اخیر به عنوان یکی از مهمترین ابزارها در جهت ارتقاء کیفیت ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در شهرها شناخته شده است. اگر این صنعت به صورت خلاقانه مورد استفاده قرار بگیرد می‌تواند نتایج مثبت زیادی هم برای جامعه گردشگر و هم برای جامعه میزبان داشته باشد (تقوایی و همکاران، ۱۴۰۱: ۹۳). شهرها به عنوان کانون فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نیز برخورداری از زیر ساخت‌ها و امکانات مناسب می‌توانند فرصت‌های لازم را برای فعالیت‌های گردشگری و جذب گردشگران سالمند فراهم آورند (تبریزی و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۴). افزایش جمعیت سالخورده، حاکی از کاهش تمایل به سفر نیست، بلکه به طور فزاینده‌ای گردشگران سالمند، به عنوان یک بازار هدف جدا از افراد جوان، توجه برنامه ریزان و بازاریابان گردشگری سالمند را به خود جلب کرده است (اسعدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۹). سازمان جهانی جهانگردی به دلایلی، توسعه گردشگری سالمندی را به عنوان فرصت تشخیص داده است. گردشگری سالمندی را می‌توان شامل تمامی پدیده‌ها و روابط حاصل از تعامل گردشگران، عرضه کنندگان و فروشندگان محصولات جهانگردی، دولت‌ها و جوامع میزبان در فرآیند جذب و پذیرایی از گردشگران سالمند تعریف کرد (اسعدی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۴).

گردشگران سالمند با توجه به محدودیت‌های سنی، نیازمند بستریایی برای سهولت در امر گردشگری هستند به طوری که اگر این مقصد گردشگری مؤلفه‌های توسعه گردشگری را برای سالمندان مهیا سازد می‌تواند در افزایش و رشد و توسعه کمی و کیفی گردشگری سالمند برای این مقصد گردشگری مؤثر باشد. داشتن یک تجربه گردشگری به کیفیت کلی زندگی گردشگران سالمند کمک کرده و مشارکت در فعالیت‌های گردشگری بازار جذابی برای صنعت گردشگری است (گو، ۲۰۱۵: ۶۷۵). همچنین امروزه گردشگری به عنوان یکی از نیروهای اقتصادی-اجتماعی بسیار مهم محسوب می‌شود که توسعه‌ی آن سبب بهبود اقتصاد، ارتقای سطح استاندارد زندگی جامعه‌ی میزبان، افزایش درآمد، افزایش تأسیسات و اشتغال‌زایی می‌گردد (مدیر خاک نژاد و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۱۹).

در کشور ما، براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۷۵ سالمندی بالای ۶۰ سال حدود ۶/۶ درصد کل جمعیت را شامل می‌شوند و براساس سرشماری سال ۱۳۸۵ این میزان به حدود ۳/۷ درصد رسیده است و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۱۴۲۹ به ۲۴/۱ درصد برسند. اگر همین روند ادامه یابد تا سال ۱۴۳۰ حدود ۲۵ درصد از جمعیت کشور در گروه سنی بالای ۶۵ سال قرار می‌گیرند (کلانتری، ۲۲۹۰: ۴۷) در حال حاضر جمعیت ایران در شرایط فرصت‌طلایی قرار دارد، یعنی ۷۰ درصد جمعیت ایران در سن ۱۵ تا ۱۶ سالگی، سن کار هستند.

در سال‌های آینده ایران یکی از کشورهای دارای بیشترین رشد جمعیت سالمند خواهد بود (عزیزی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۴). بنابر سرشماری سال ۱۳۹۰ تعداد افراد ۶۰ سال و بالاتر در کشور ۶/۱ میلیون نفر بوده است که تعداد آن در سال ۱۳۸۵ حدود ۵/۱ میلیون نفر بوده که نشان از نرخ رشد این الگوی جمعیتی می‌باشد و از طرفی دیگر رشد شهرنشینی نیز در ایران رو به افزایش است که این افزایش شهرنشینی در کلان‌شهرها بسیار مشهورتر می‌باشد. سالمندی در ایران نیز مانند سایر کشورهای جهان در نتیجه کاهش میزان زاد و ولد، پیشرفت‌های علوم پزشکی، افزایش بهداشت، رژیم غذایی صحیح و آگاهی‌های ایمنی می‌باشد (میرزایی، ۱۳۸۴: ۵۲). شهر قم یکی از این کلان‌شهرهاست که از جمله مراکز و قطب‌های گردشگری شهری و مذهبی است که سالانه میلیون‌ها نفر زائر را به سوی خود جذب می‌کند. این شهر یکی از بازارهای هدف گردشگری شهری به ویژه گردشگری مذهبی است و گردشگران سالمند به تناسب نیازهای روحی و معنوی به این شهر سفر می‌کنند. شهر قم با جمعیت ۸ درصدی سالمندان پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۵۰ جمعیت سالمند این شهر به ۳۰ درصد خواهد رسید (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰: ۴۳).

شهر مقدس قم به سبب وجود بارگاه مقدس حضرت معصومه (س) و نیز اماکن تاریخی، مسجد جمکران، بقاع امام زادگان، مزیت‌های رقابتی دیگری نیز دارد که شامل: نزدیکی به فرودگاه بین‌المللی امام خمینی، مجاورت با استان‌های تهران و اصفهان و محل عبور ۱۷ استان کشور از نظر جغرافیایی است. براساس گزارش (صمدی، ۱۳۹۶: ۱۹). به استناد گزارش تسهیلات ستاد زائرین در سال ۱۳۹۶ روزانه به طور متوسط بین ۱۰ تا ۱۲ هزار نفر گردشگر وارد شهر قم شده‌اند و حداقل مدت توقف آنها بین ۶ تا ۸ ساعت بوده است. و این زمان برای این شهر زیارتی اندک است. از این رو نیاز به تدوین یک برنامه ریزی گردشگری سالمند در مورد وضعیت استفاده از چنین ظرفیت و پتانسیل عظیم و زیرساخت‌های بهره‌بردار از آن برای شهر قم امری ضروری است. با وجود پتانسیل‌های مذکور، به دلیل نبود برنامه و بسترهای خدماتی و با وجود تلاش‌های صورت گرفته در این شهر، همچنان گردشگری سالمندی فاقد رونق و پویایی لازم است.

گردشگری سالمند مانند سایر انواع گردشگری می‌تواند اثرات مثبت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متعددی برای شهر قم داشته باشد. فقدان تناسب امکانات شهری با نیازهای سالمندان و عدم رعایت اصول مناسب سازی در بسیاری از اماکن و معابر و تجهیزات و وسایل نقلیه عمومی، حضور شایسته و فعالیت سالمندان را در این شهر مختل می‌سازد (مهندسین مشاور باوند، ۱۳۹۰: ۱۱۲).

هدف این مقاله ارزیابی و تجزیه و تحلیل موانع توسعه گردشگری سالمند در شهر قم می‌باشد. همچنین این پژوهش در نظر دارد تا موانع و مشکلات پیش‌رو برای تبدیل شدن شهر قم به یکی از کانون‌ها و قطب‌های گردشگری سالمند را بررسی نماید.

بنابراین سؤال محوری این پژوهش آن است که موانع مؤثر بر توسعه گردشگری سالمند در شهر قم کدام هستند؟ و فرض براین است که موانع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مدیریتی و سازمانی و موانع نگرش دولتی موجب توسعه نیافتگی گردشگری سالمندی در شهر قم شده است.

در خصوص بحث موانع مؤثر بر توسعه گردشگری سالمند با رویکرد مدل‌یابی معادلات ساختاری تاکنون پژوهش مؤثری انجام نشده است و عمده مقالات مباحث انتزاعی را به صورت جداگانه بررسی کرده‌اند که در زیر به چند نمونه از آن‌ها پرداخته می‌شود.

مطالعات تبریزی و همکاران (۱۳۹۷)، در مورد نگرش گردشگران سالمند شهر مشهد برمبنای مدل اروپایی نشان داد که میان فاکتورهای تصویر مقصد، کیفیت مقصد و ارزش درک شده و رضایتمندی گردشگران سالمند به این مقصد مذهبی و فرهنگی رابطه وجود دارد (تبریزی و همکاران، ۱۳۹۷).

اسعدی و همکاران (۱۳۹۶)، به بررسی توسعه گردشگری سالمندی با رویکرد نگاشت شناختی پرداخته است. محققان بیان می‌دارند که عوامل بیمه، استانداردهای بهداشتی، امنیت، خدمات ویژه وضعیت حمل و نقل نقش مهمی را در توسعه گردشگری سالمندی در استان یزد ایفاء می‌کنند (اسعدی و همکاران، ۱۳۹۶).

بابانژاد در پژوهشی نقش استراتژیک حمل و نقل عمومی در جذب گردشگر سالمند را بررسی کرده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نگاه به موضوع گردشگری سالمند باید اصلاح شود تا شاهد رشد فزاینده در صنعت گردشگری سالمند باشیم (بابانژاد، ۱۳۹۳).

مهدوی و همکاران (۱۳۹۳)، با بررسی راهبردهای توسعه گردشگری سالمند به این نتیجه رسیده‌اند که تخفیفات حمل و نقل، اقامت، ارایه تورهای متنوع از نظر زمانی، و گسترش کمپهای متناسب با نیازهای سالمندان از جمله راهبردهای اصلی محسوب می‌شوند (مهدوی و همکاران، ۱۳۹۳).

آن و همکاران (۲۰۱۲)، در پژوهش گردشگری معلولان و سالمندان با استفاده از روش و شیوه توصیفی و همبستگی نشان داد که ضعف بازاریابی و تبلیغات و کمبود مراکز اقامتی در خور درآمد از جمله مهم‌ترین موانع توسعه گردشگری محسوب می‌شود (آن، ۲۰۱۲).

ژوو (۲۰۱۹)، در پژوهشی سعی در شناسایی زمینه‌های توسعه گردشگری سالمند پرداخته است نتایج مطالعات او نشان داد که بین ضعف امکانات زیرساختی، فقدان تبلیغات مناسب، فقدان فرهنگ پذیرش از سوی جامعه میزبان در برخی موارد و ضعف قوانین حمایتی و عدم توسعه گردشگری سالمند ارتباط معنادار وجود دارد (ژوو، ۲۰۱۹).

تورز (۲۰۱۹)، در پژوهشی با مروری بر ادبیات گردشگری سالمندان و افراد ناتوان به بررسی عوامل بازدارنده گردشگری افراد ناتوان پرداخته است. براساس یافته‌های این مقاله بین تبلیغات گردشگری مقصد و رفتار متناسب جوامع میزبان و انتخاب سالمندان برای سفر ارتباط معناداری وجود دارد (تورز، ۲۰۱۹).

کانورز (۲۰۱۹)، در مطالعه خود موانع فرهنگی، قانونی و سازمانی را از مهمترین موضوعات تأثیرگذار بر میزان پذیرش گردشگر سالمند ذکر کرده است و با استفاده از مدل‌های برنامه‌ریزی نقاط قوت و ضعف را شناسایی و راهکارهایی به منظور رفع موانع توسعه گردشگری ارائه داده است (کانورز، ۲۰۱۹).

لوسادا و همکاران (۲۰۱۶)، در مقاله خود تحت عنوان فراوانی سفر گردشگران سالمند به دنبال شناسایی متغیرهایی بودند که تعداد سفر را در بین گردشگران سالمند اسپانیایی تحت تأثیر قرار می‌دادند. نتایج پژوهش نشان داد که جنسیت، وضعیت اقتصادی و درک فرد از زمان در دسترس به شدت فراوانی سفر سالمندان را تعیین می‌کند (لوسادا^۵ و همکاران، ۲۰۱۶).

نتایج مطالعات گارسیا (۲۰۱۵)، در اسپانیا نشان داد آموزش کارکنان و آگاهی مدیران از جمله عوامل متمایز کننده در توسعه گردشگری سالمند محسوب می‌شوند (گارسیا، ۲۰۱۵).

شرشتا (۲۰۱۴)، در پژوهشی به بررسی موانع مسافرت سالمندان پرداخته است او در این پژوهش موانع گردشگری سالمندان را به دو دسته اصلی تقسیم کرده است. موانع تسهیلات سفر که شامل امکانات حمل و نقل و اقامت می‌شود و موانع عدم تمایل سرمایه‌گذاری‌های در بخش گردشگری سالمند او در این پژوهش نتیجه گرفته است که همکاری بخش خصوصی و دولتی برای رفع موانع توسعه گردشگری سالمند بسیار حائز اهمیت است (شرشتا، ۲۰۱۴).

کیم (۲۰۱۵)، در پژوهشی با هدف شناسایی توسعه گردشگری سالمندان بیان می‌دارد که مسایل اجتماعی و فرهنگی که شامل عوامل مانند رفتار جامعه میزبان، فقدان فرهنگ گردشگری سالمند را در بر می‌گیرد از مهمترین عوامل مؤثر بر عدم توسعه گردشگری سالمند محسوب می‌شود (کیم، ۲۰۱۵).

1. Alen
2. Zhou
3. Torres
4. Converz
5. Losada
6. Garsia
7. Sheresta
8. Kim

سجلی (۲۰۱۱)، در پژوهش خود به بررسی موانع توریسم سالمندان پرداخته است. نتایج نشان داد که سیاست‌های مدیریتی و مقررات سازمانها و عدم هماهنگی از موانع اصلی در مسیر توسعه توریسم سالمندان است و تشویق دولت به سرمایه گذاری از راهکارهای اصلی برای رفع موانع در این بخش است (سجلی^۱، ۲۰۱۱).

کاهاتانی (۲۰۱۱)، در مطالعات خود در زمینه سنجش دسترسی پذیری در جاذبه های گردشگری در استرالیا که با روش همبستگی انجام شده است نشان داد که امکانات رفاهی، حمل و نقل عمومی از جمله مهمترین عوامل تأثیرگذار بر ساختهای گردشگری سالمند می باشد (کاهاتانی^۲، ۲۰۱۱).

مبانی نظری

سالمندی مرحله ای از سیر طبیعی زندگی انسان است. طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی دوران سالمندی عبور از مرز ۶۰ سالگی است (مهدوی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۲). از طرف دیگر وقتی که سن افراد زیاد می‌شود جهان جغرافیایی آن‌ها منقبض می‌شود و تحرک آنها محدود می‌شود و بالطبع کمتر در فعالیت های اجتماعی شرکت می‌کنند و این ممکن است بر سلامت روانی آنان نیز تأثیر منفی داشته باشد (جامین^۳، ۲۰۰۸: ۲). مسافرت و گردشگری یک فاکتور مهم در کیفیت زندگی سالمندان است (Kastenholz, 2012: 371) سالمندان یک بخش بازار قابل توجه برای صنعت گردشگری هستند.

سفر برای سالمندان موجب اثبات هویت و افزایش رضایت آنان از زندگی روزمره می‌شود (سانمایگاراچا^۴، ۲۰۱۵: ۱۹). انگیزه های سفر افراد سالمند به صورت تابعی از درآمد و سلامت است و با بالا رفتن سن طول مدت سفر نیز تغییر می‌کند و کاهش درآمد و وخامت وضعیت جسمی گروه سنی بالای ۶۵ سال، باعث کوتاهی طول مدت سفر این افراد می‌شود (مهدوی و همکاران، ۱۳۹۳). با توجه به اینکه ناتوانی های جسمی در اکثر سالمندان بیشتر آشکار است و در بازار گردشگری سالمندان، شناخت این ناتوانی ها، نقطه عطفی برای گردشگری سالمند محسوب می‌شود زیرا با شناخت این ناتوانی ها، بخش بندی بازار گردشگری سالمند تحقق می‌یابد (کورا^۵، ۲۰۱۹). بسیاری از کشورهای اروپایی و ایالات متحده آمریکا با ترویج و تشویق این نوع گردشگری، سعی دارند تا گردشگری سالمند را به یک بازار جذاب و هدفمند برای سرمایه گذاری تبدیل کنند (کیوچانگ^۶، ۲۰۱۹: ۱۸). صنعت گردشگری به طور کلی به عنوان ابزاری قوی برای توسعه، تنوع اقتصادی و اشتغال در تمامی عرصه ها و در سطوح جهانی، ملی و منطقه ای مورد توجه طیف وسیعی از سیاست گذاران و برنامه ریزان نظام های سیاسی و مدیران اجرایی در کشورهای مختلف قرار گرفته است (پازکی، ۱۴۰۱: ۶۱).

این نوع گردشگری برای سالمندان، سبب اعتماد به نفس، تقویت هدفمندی در زندگی روزمره و افزایش پایگاه اجتماعی و تعامل اجتماعی برای آنان می‌شود (املان^۷، ۲۰۱۶). امروزه افزایش امید به زندگی در بین سالمندان، تأثیر قابل توجهی بر تقاضای سفر در بین سالمندان دارد. بازار و مقاصد گردشگری سالمندان، یکی از محورهای مورد توجه برنامه ریزان حوزه گردشگری است (لوسادا و همکاران^۸، ۲۰۱۶: ۹۳).

گردشگری سالمندان در کشورهای توسعه یافته عمدتاً برافراد بالای ۶۰ سال تأکید دارد این نوع گردشگری در کشورهای غربی رو به گسترش است زیرا سفر در بین گروه های بالای ۶۰ سال به عنوان بخش مهمی از زندگی آنان تبدیل شده است (سازمان جهانی گردشگری^۹، ۲۰۱۸: ۸۸). گردشگری سالمند را می‌توان شامل تمام پدیده ها و روابط حاصل از تعامل گردشگران، عرضه کنندگان و فروشندگان محصولات جهانگردی و پذیرایی از گردشگران سالمند تعریف کرد (سازمان جهانگردی، ۲۰۲۰).

1. Sedgley
2. Kahatani
3. Jamine
4. Sanmaygaraja
5. Cora
6. Qiuchang
7. Omelan
8. Losada
9. UNWTO

گردشگری سالمند در حال تبدیل به یک قسمت مهم گردشگری است زیرا آنان به دلیل وقت آزاد بیشتری که دارند تمایل بیشتری خواهند داشت (سازمان جهانگردی، ۲۰۲۱). گردشگری سالمندان در ردیف گردشگری قابل دسترسی طبقه بندی می‌شود که شامل فرایندهای مشترک بین‌ذینفعان است که سالمند بوده و یا دارای معلولیت دائم و موقت هستند (Buhalis & etal, 2011:10) در گردشگری سالمند بنابراین یک بازار بالقوه بزرگ وجود دارد که صنعت گردشگری تقریباً به طور کامل از آن غافل است (Bi2jak & etal, 2011).

گردشگری سالمندی به دلیل سطح ثروت، درآمد، وقت آزاد بیشتر برای سفر و تمایل به سفر به مسافت‌های بیشتر و طولانی‌تر در بازه زمانی بیشتر، در حال تبدیل شدن به یک قسمت مهم گردشگری است (لیترل، ۲۰۰۴: ۳۵۰). گردشگری سالمند را می‌توان شامل تمامی پدیده‌ها و روابط حاصل از تعامل گردشگران، عرضه‌کنندگان و فروشندگان محصولات جهانگردی، دولت‌ها و جوامع میزبان در فرآیند جذب و پذیرایی از گردشگران سالمند تعریف کرد (اوتاما، ۲۰۱۲).

زارنوسکی ویژگی‌های کلی گردشگران سالمند را به صورت زیر بیان کرده است:

- درآمد کافی برای سفر داشته باشند.
  - امکان سفر در هر فصل از سال را دارند اما ممکن است در فصل سرما محدودیت‌هایی برای آنها به وجود آید (دومینگز، ۲۰۱۸: ۲۶۹).
  - ارتباطات و تعامل اجتماعی در سفر برای گردشگران سالمند حائز اهمیت است.
  - وجود خدمات پزشکی و بهداشتی در طول سفر برای گردشگران سالمند ضروری است.
- سازمان جهانی جهانگردی به دلایلی توسعه گردشگری سالمندی را به عنوان فرصت تشخیصی داده است این عوامل عبارتند از:
۱. حجم قابل توجه تعداد افراد سالمند در سطح بسیاری از کشورها
  ۲. سالمندان وقت آزاد بیشتری دارند
  ۳. افراد سالخورده نسبت به دیگران بیشتر مسافرت می‌کنند (Unwt, 2014:48).

The United Nation Word Tourism Organization (2014) Sixty Years Of

به دلیل ناتوانی جسمی و کندی حرکت، حمل و نقل قابل دسترس بازار گردشگری سالمندان همانند سایر حوزه‌های گردشگری متنوع است. تجارب لایندا در مورد سفرهای سالمندان نشان می‌دهد که گردشگران سالمند دیدار اقوام و آشنایان و مسافرت با تورهای تفریحی را نسبت به سایر سفرها ترجیح می‌دهند (لیندا، ۲۰۱۹: ۲۳). یکی از چالش‌های عمده صنعت گردشگری سالمند، درک درست تقاضای بالقوه و مؤثر گردشگران سالمند و ارائه محصولات و خدمات متناسب با نیازهای آنان است (دلامورا، ۲۰۱۴). نخستین نکته‌ای که در گردشگری سالمند باید مورد توجه قرار گیرد، توجه به علاقمندی آنهاست. الگوی سفر و رفتار گردشگران سالمند بسیار متنوع است. بنابراین می‌توان تفاوت در سلیقه‌های آنها را برای انتخاب نوع مواد غذایی، اقامتگاه و خرید و سرگرمی مشاهده کرد (Batra, 2009-200). شرایط اقامتگاه، نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای در توسعه گردشگری سالمندی در ایران دارد (قائم‌خرق، ۱۴۰۱: ۶۳-۶۵). انگیزه‌های اجتماعی و برقراری تعامل با دیگران، تمدد اعصاب و بازدید از اماکن جذاب و حتی نوستالژیک از جمله انگیزه‌های سفر برای سالمندان محسوب می‌شوند (چیو، ۲۰۱۶: ۱۸). درک نیازمندی‌ها و خواسته‌ها و تحلیل رفتار فضایی گردشگران سالمندان یکی از مهمترین اهداف در صنعت گردشگری عصر سوم است (چن، ۲۰۱۴).

1. Littrel
2. Utama
3. Dominguez
4. Linda
5. Delamora
6. Chiu
7. Chen

از عوامل مهم ملزومات گردشگری سالمند که می‌تواند به ارتقاء و رضایت گردشگران سالمند منجر شود عبارتند از: بهبود امکانات رفاهی، بهبود دسترسی به امکانات مانند علائم، مناطق استراحت، حمل و نقل عمومی، بازسازی سرویس‌های بهداشتی، ارایه اتوبوس‌های سریع‌السیر و راهنمای تور برای حمایت هر چه بیشتر گردشگران سالمند، پیاده‌روهای مناسب. غنی‌سازی چشم‌اندازها، ارائه خدمات بهداشتی و درمانی مانند ماساژها و حمام معدنی. از طرفی دیگر ارائه آموزش‌های مناسب به جامعه میزبان و حتی کارکنان تورهای گردشگری سبب می‌شود که سالمندان احساس رضایت بیشتری داشته باشند (Hausemer, et al, 2012). رفاه جامعه میزبان به عنوان یک مقوله اجتناب‌ناپذیر برای ایجاد یک بازار رقابتی در صنعت گردشگری است (نصیری‌هنده‌خاله، ۱۳۹۹: ۱۱۴). سیاستگذاری گردشگری برای پیگیری تحقق توزیع گسترده و فراگیر منافع اجتماعی و اقتصادی گردشگری در جامعه دریافت‌کننده شامل بهبود فرصت‌ها، در دسترس بودن امکانات و خدمات برای عموم می‌باشد (Spenceley & et al, 2007). که این موضوع به عنوان سندی مرجع برای سازمان جهانگردی است به منظور تدوین گردشگری قابل دسترس به ویژه برای سالمندان دسترسی به این موضوع اشاره دارد که سالمندان بدون نیاز هب کمک دیگران بتوانند از امکانات گردشگری استفاده کنند (Takagama, 2009: 66). مناسب بودن صنعت گردشگری برای سالمندان شامل اجزاء گوناگونی است که در برگیرنده مسایل محیطی، حمل و نقل، سازمان‌های مربوط و تسهیلات و امکانات هتل است (Ozturk & et al, 2008: 396).

نیازهای افراد سالمند در گردشگری سالمندان باید با نیازهای معیشتی، عاطفی، تفریحی، اجتماعی، امنیتی انطباق داشته باشد و ادراک رضایتمندی سالمندان از سفر از جمله ضروریات (الزامات) برنامه‌ریزی گردشگری سالمندی محسوب می‌شود (سجودو^۱، ۲۰۱۶: ۳۶۳). براساس رویکرد سازمان بهداشت جهانی، گردشگری سالمندان باید به گونه‌ای برنامه‌ریزی شود که حداکثر تناسب-های محیطی را با نیازهای سالمندان منطبق باشد به عبارتی دیگر قابل دسترس بودن خدمات گردشگری برای سالمندان به این مفهوم اشاره دارد که آنان بتوانند به راحتی از خدمات و تسهیلات گردشگری استفاده نمایند (سازمان بهداشت جهانی^۲، ۲۰۱۹). از جمله نیازهای مهم و ملزومات اساسی سفر برای گردشگران سالمند عبارتند از: امنیت وسیله نقلیه، راحتی و وسیله نقلیه، هزینه وسیله نقلیه، ارائه تحفیفات ویژه حمل و نقل، زیبایی اقامتگاه، نوع اقامتگاه، طول مدت سفر (shim, 2005: 70).

سالمندان برای سفر با مسایل امنیتی، بهداشتی، زمان دسترس موانع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نگرش مدیران و برنامه‌ریزان، امکانات و خدمات رفاهی رو به رو هستند (کیم^۳، ۲۰۱۶: ۱۰۰). به طوری که نوع اقامتگاه، همراهان سفر، برنامه‌ریزی زمان سفر، مدت زمان سفر، حمل و نقل سفر، سازماندهی سفر، منابع اطلاعاتی بر الگوهای سفر و رفتار گردشگران سالمند تأثیر مستقیم دارد. (Buhalis & et al, 2011: 1998) در زمینه شناسایی موانع مؤثر بر فعالیت‌های گردشگری سالمند، موضوع بر یک سلسله عواملی باید تأکید داشته باشد که زمینه‌های بروز فعالیت‌های گردشگری را تسهیل نماید (Darcy & et al, 2011: 475). مشارکت سالمندان در فعالیت‌های گردشگری تحت تأثیر مجموعه‌ای از موانع و محدودیت‌ها است (Pagan, 2012: 1520). باید افزود که جاذبه‌های گردشگری دارای نواقصی برای سالمندان است زیرا بسیاری از سالمندان دارای مشکلات حرکتی و حتی گفتاری هستند که این هم باید در برنامه‌ریزی گردشگری سالمند مورد توجه قرار گیرد

داده و روش‌ها

این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی و از نظر تحلیل، توصیفی و تحلیلی است. گردآوری داده‌ها از طریق اطلاعات با استفاده از پرسشنامه صورت گرفته است. جامعه آماری پژوهش مورد نظر شامل: ۱. گردشگران سالمندی که در سال ۱۳۹۷ از اماکن و جاذبه‌های گردشگری شهر قم دیدن کردند ۲. کارشناسان و متخصصان حوزه گردشگری. مجموع جامعه آماری ۲۰۰ نفر می‌باشند که در این پژوهش برای محاسبه حجم نمونه گردشگران از روش کوکران استفاده شده است به منظور انتخاب نمونه در جامعه آماری

گردشگران سالمند، از روش نمونه در دسترس استفاده شده است. روایی پرسشنامه‌ها از سوی کارشناسان و اساتید حوزه گردشگری و پایایی آن از طریق آلفای کرونباخ (۰/۹۲۲) محاسبه شده‌هدف از ترکیب و تلفیق نظر کارشناسان و سالمندان استفاده از تجربه عملی و دانش خبرگان برای رسیدن به راهکارهای عملیاتی بوده است. موانع بازدارنده توسعه فعالیت‌های گردشگری سالمند از نظر کارشناسان استفاده شده است.

براساس ابعاد و شاخص‌های استخراج شده از پیشینه پژوهش و مبانی نظری سؤالات پرسشنامه تدوین شد. در مرحله تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز برحسب ماهیت پرسش‌ها و فرضیات تحقیق از آزمون‌های آماری پارامتری و ناپارامتری استفاده شده است. تجزیه و تحلیل میزان اثرگذاری موانع مؤثر بر توسعه نیافتگی گردشگری سالمند در شهر قم از مدل سازی معادلات ساختاری به کمک نرم افزار لیزرل و SPSS انجام شده است.

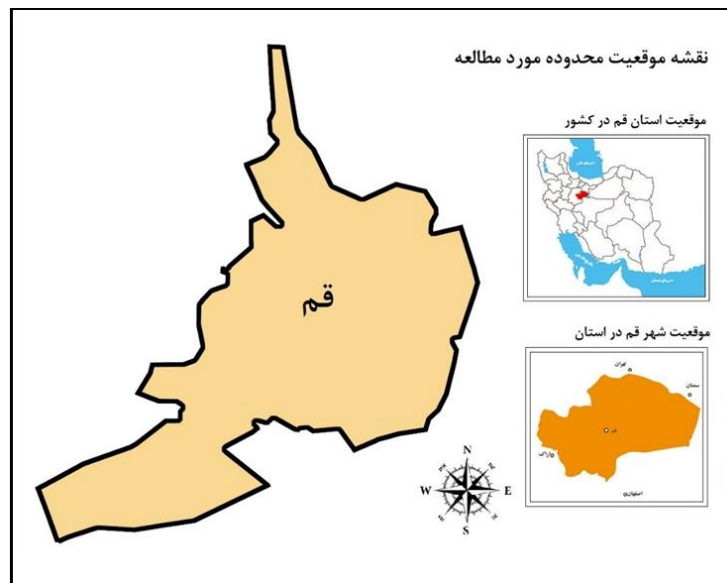
در این تحقیق مهمترین موانع گردشگری سالمند به عنوان متغیرهای مستقل و توسعه گردشگری سالمند شهر قم به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است متغیرهای این پژوهش در جدول ۱ آورده شده است.

جدول (۱). موانع توسعه گردشگری سالمند

موانع توسعه گردشگری سالمند	گروه‌های هر یک از شاخص‌ها
موانع اقتصادی	سطح درآمد پایین سالمندان، قیمت گذاری نامناسب بلیط‌ها و تورها هزینه‌های بالای اقامت و حمل و نقل
موانع اجتماعی و فرهنگی	نامناسب بودن رفتار جامعه میزبان، عدم شناخت از سلیقه گردشگران سالمند، فقدان کارشناسان مجرب گردشگری سالمند، فقدان نظام پژوهشی مؤثر در بخش گردشگری سالمند، ضعف در اطلاع رسانی جذب گردشگر سالمند، فقدان گسترش فرهنگ گردشگری سالمند.
موانع مدیریتی و سازمانی	فقدان برنامه جامع گردشگری سالمند، عدم هماهنگی بین سازمانهای ذیربط، ضعفها و بوروکراسی قانونی، فقدان دانش و تجربه مدیران با مفهوم گردشگری سالمند، ضعف بازاریابی مناسب، عدم باورنهادهای تصمیم‌گیری به فواید گردشگری سالمند، فقدان خط مشی گذاری گردشگری سالمند.
موانع نگرش دولتی	فقدان برنامه‌های دولتی برای ترویج گردشگری سالمند، عدم تمایل سرمایه گذاری در بخش گردشگری توسط بخش خصوصی و دولتی، افزایش نرخ مالیات و عوارض، ضعف قوانین حمایتی.

محدوده مورد مطالعه

شهر قم مرکز استان قم در ۵۰ درجه ۳۵ درجه طول شرقی و ۳۴ درجه ۳۸ درجه عرض شمالی واقع شده است. این شهر به عنوان دومین مرکز زیارتی کشور بعد از مشهد، دارای توانمندیهای گردشگری در سطح ملی و بین‌المللی است. شاخص‌ترین جاذبه گردشگری شهر مقدس قم حرم مطهر حضرت معصومه (س) و مسجد مقدس جمکران است علاوه براین در این شهر بیش از ۴۰۰ امامزاده و مکان زیارتی وجود دارد. جاذبه‌های گردشگری این شهر را براساس کارکردهای آن می‌توان به موارد ذیل تقسیم بندی کرد: مکان‌های مذهبی- زیارتی، مساجد، مدارس، بازارها، موزه خانه‌ها، کاروانسراها، آتشکده‌ها، پل‌ها و آب‌انبارها، حمام‌ها و قلعه‌ها، پارک‌های ملی کویر، مناطق بیلاقی کوهستانی، آبگیرها و سدها (ابراهیم زاده و همکاران، ۱۳۹۰، ۱۲۲). این شهر علیرغم داشتن پتانسیل‌های مذکور تاکنون نتوانسته است به جایگاه واقعی خود در عرصه جذب گردشگر به ویژه در حوزه گردشگری سالمندان دست یابد.

شکل (۱). محدوده مورد مطالعه

بحث و بررسی

نقش ساختار کالبدی بر توسعه گردشگری سالمند

ساختار کالبدی بر توسعه گردشگری سالمند، عواملی همچون، چشم‌اندازهای مطلوب در سطح شهر که در برگیرنده آرایش بصری و نوع معماری است و نیز شاخص قابلیت دسترسی سالمندان به امکانات (شامل سیستم حمل و نقل شهر) و شاخص خدمات تفریحی و رفاهی و نیز شاخص محصوریت تضادهای شهری و نقش آنها بر توسعه گردشگری سالمند مورد ارزیابی قرار گرفته اند. قابلیت دسترسی سالمندان به امکانات خدمات شهری: این مفهوم به معنی سهولت دسترسی سالمندان برای رسیدن و استفاده حداکثری از جاذبه های گردشگری است.

جدول (۱). تأثیر قابلیت و دسترسی سالمندان به امکانات

نتیجه	t	sig	استاندارد	S.E
معنادر	۱/۸۵	۰/۰۰۰	۰/۱۴۵	۰/۰۷۱

اطلاعات جدول بالا نشان می دهد که سطح معناداری از ۰/۰۵ کمتر است بنابراین قابلیت دسترسی به توسعه گردشگری سالمندان تأثیر دارد. با توجه به گزاره آزمون t می توان گفت که با احتمال ۹۵ درصد این فرض قابل تأیید است. وجود خدمات مثل امکانات مربوط به تأمین مکان اقامت و انواع دسترسی‌ها ارتباط نزدیک با نیازها و خواسته‌های گردشگران سالمند دارد. با توجه به اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه سطح معناداری در این زمینه کمتر از ۰/۰۵ است. بنابراین خدمات و امکانات بر توسعه گردشگری سالمند شهر قم تأثیر مستقیم دارد. آماره $t = ۲/۴۸۶$ نیز بیانگر آن است که احتمال ۹۵ درصد این فرض نیز مورد تأیید است.

علاوه بر این چشم‌انداز کالبدی فضای شهری و ترکیب‌بندی رنگ و عدم وجود بصری نیز در این پژوهش مورد ارزیابی قرار گرفت که سطح معناداری آن کمتر از ۰/۰۵ گزارش شده است. در این آزمون آماره $t = ۲/۷۵۳$ گزارش شده که در تأیید چشم انداز کالبدی - فضایی شهری بر توسعه گردشگری سالمند شهر قم است.

به منظور بررسی طبیعی بودن متغیرها از آزمون کولموگروف اسمیرنوف استفاده شده است. این آزمون نشان داد که متغیرهای موانع گردشگری از وضعیت طبیعی برخوردار است ($P > ۰/۰۵$). با توجه به نتایج جدول ۲ بین موانع اقتصادی با عدم توسعه گردشگری رابطه مثبت و معناداری ($P \leq ۰/۰۵۲ = ۰/۴۳۹$) وجود دارد. علاوه بر این بین مؤلفه های موانع اجتماعی و

فرهنگی ($P \leq 0/01$ ، $r = 0/389$)، موانع نگرش دولتی ($P \leq 0/01$ ، $r = 0/373$)، موانع مدیریتی و سازمانی ($P \leq 0/1$ ، $r = 0/448$) با توسعه گردشگری سالمند رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

به منظور بررسی فرض عدم وابستگی خطاها از آزمون دوربین واتسون استفاده شده است مقدار آزمون دوربین واتسون $1/92$ به دست آمده است که در تأیید این نکته است که می‌توان از آزمون رگرسیون نیز استفاده کرد. با توجه به اطلاعات جدول ۴ ضریب تعیین از خروجی آزمون دوربین واتسون $0/78$ است. از طرفی دیگر به منظور بررسی نرمال بودن خطاها، اعداد به دست آمده از هیستوگرام عدد میانگین $0/02$ و انحراف معیار $0/83$ را نشان می‌دهد و در تأیید استفاده از رگرسیون است

جدول (۲). ارتباط بین متغیرهای مؤثر بر عدم توسعه گردشگری سالمند

مؤلفه های تأثیر گذار بر عدم توسعه گردشگری سالمند					
متغیر	شاخص	موانع اقتصادی	موانع اجتماعی و فرهنگی	موانع نگرش دولتی	موانع مدیریتی و سازمانی
عدم توسعه گردشگری سالمند	همبستگی پیرسون	۰/۴۳۹	۰/۳۸۹	۰/۳۷۳	۰/۴۴۸
سطح معناداری		۰/۰۵	۰/۰۱	۰/۰۱۷	۰/۰۱
تعداد نمونه		۲۰۰	۲۰۰	۲۰۰	۲۰۰

در این بخش از پژوهش به منظور سنجش فرضی H_0 برای کلیه شاخص‌ها از آزمون آماری T تک نمونه ای استفاده شده است که اطلاعات آن در جدول زیر آورده شده است. مقدار P-value در تمام شاخص‌ها کمتر از $0/05$ است لذا فرض H_0 برای کلیه شاخص‌ها رد می‌شود و کلیه فرضیه‌های پژوهش در سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید می‌شود. در جدول بالا کلیه شاخص‌ها بالاتر از میانگین هستند و کمترین مقادیر بررسی شده متعلق به موانع مدیریتی و سازمانی ($2/10$) بوده است، در مقابل موانع اقتصادی ($5/17$) اجتماعی و فرهنگی ($5/10$) و موانع نگرش دولتی ($4/80$) بالاترین میانگین را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول (۳). نتایج حاصل از آزمون آماری T تک نمونه ای جهت فرض H_0

نتیجه آزمون	حد		آماره‌ها			شاخص‌ها
	پایین	بالا	P-value	t	میانگین	
H_0	۰/۸۴۸	۱/۹۳	۰/۰۰۰	۹/۷۳	۵/۱۷	موانع اقتصادی
H_0	۰/۷۴۵	۱/۶۳	۰/۰۰۰	۸/۴۸	۵/۱۰	موانع اجتماعی و فرهنگی
H_0	۰/۶۵۱	۱/۵۲	۰/۰۰۰	۵/۱۲	۴/۸۰	موانع نگرش دولتی
H_0	۰/۱۵۲	۰/۸۳	۰/۰۰۳	۳/۱۷	۲/۱۰	موانع مدیریتی و سازمانی

جدول (۴). نتایج رگرسیون خطی ساده به روش همزمان

الگوها	ابعاد	ضریب همبستگی چندگانه (R)	ضریب تعیین (R2)	F	معناداری Sig
گام اول	موانع اقتصادی	۰/۶۴۳	۰/۵۲	۹۲/۸	۰/۰۰
گام دوم	موانع اجتماعی و فرهنگی	۰/۶۳۲	۰/۴۹	۸۱/۲	۰/۰۰
گام سوم	موانع نگرش دولتی و موانع مدیریتی و سازمانی	۰/۵۱۱	۰/۳۸	۳۳/۳	۰/۰۰

اطلاعات جدول بالا حاکی از آن است که مقدار آماره F در حد بالایی می باشد و نشان از آن دارد که رگرسیون از معناداری بالایی برخوردار است. در این قسمت طی سه گام (موانع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و موانع نگرش دولتی و مدیریتی و سازمانی) قادر به پیش بینی عدم توسعه گردشگری سالمند در شهر قم می باشند. در طی گام اول موانع اقتصادی با ضریب بتای ۰/۶۴۳، ۵۲ درصد از واریانس عدم توسعه گردشگری سالمند را تبیین نموده است در گام دوم موانع اجتماعی و فرهنگی با ضریب بتای استاندارد ۰/۶۳۲، ۴۹ درصد از واریانس را پوشش دادند و در گام سوم موانع نگرش دولتی و مدیریتی و سازمانی با ضریب بتا استاندارد ۰/۵۱۱، توان تبیین عدم توسعه گردشگری سالمند شهر قم را به ۳۸ درصد رسانده اند. با توجه به نتایج جدول ۵ نتایج معادله رگرسیون بیانگر آن است که از بین مؤلفه های تأثیرگذار بر موانع گردشگری سالمند، موانع اقتصادی و موانع اجتماعی و فرهنگی واجد شرایط و پیش بینی ملاک است. براین اساس ضریب استاندارد بتا به ازای یک واحد افزایش رفع موانع اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی میزان توسعه گردشگری سالمند ۰/۷۴۳ واحد افزایش می یابد.

جدول (۵). آزمون معناداری معادله رگرسیون

سطح معناداری	F	میانگین مجزورات	درجه آزادی	مجموع مجزورات
۰/۰۰۰	۱۲/۴۲۳	۲۸۳/۴۱۷	۵	رگرسیون ۱۸۳۲/۵۴۸
		۴۱/۵۱۹	۲۳	باقی مانده ۷۲۳/۰۵۲
			۳۸	کل ۲۲۳۵/۳۷۳

جدول (۶). معادله رگرسیون ارتباط بین متغیرهای مؤثر بر عدم توسعه گردشگری سالمند

ضریب استاندارد بتا t					
سطح معناداری		خطای استاندارد		B	
۰/۰۰۱	۶/۰۹	-	۷/۲۳۵	۳۳/۷	مقدار ثابت
۰/۰۰۰	۳/۲۸	۰/۷۹۳	۰/۸۴۸	۴/۰۲۳	موانع اقتصادی
۰/۰۰۰	۳/۱۹	۰/۵۴۴	۰/۵۲۳	۳/۰۱۲	موانع اجتماعی و فرهنگی
۰/۰۰۰	۱/۸	۰/۳۷۳	۰/۴۲۴	۱/۰۸	موانع مدیریتی و سازمانی
۰/۰۰۰	۲/۱	۰/۴۳۸	۰/۲۸۳	۲/۰۲	موانع نگرش دولتی

با توجه به وزن های بتا در جدول ۷ مشکلات در موانع اقتصادی با ضریب بتای استاندارد ۰/۱۵۶ مهمترین نقش را در عدم توسعه گردشگری سالمند داشته است. برازش مدل در جدول ۸ مورد بررسی قرار گرفت که مطابق با چهارم معیار مورد بررسی شاخص نیکویی برازش برابر با ۰/۸۹ بوده است که بیانگر برازش مناسب مدل می باشد

جدول (۷). ضرایب استاندارد و غیراستاندارد پیش بینی عدم توسعه گردشگری سالمند در معادله رگرسیون

مقدار T	ضریب بتای استاندارد	خطای استاندارد	ضریب بتای غیر استاندارد	مقادیر ثابت و پیش بینی	ردیف
-	۳/۱۸	-	۰/۲۳۲	۰/۶۴۲	۱
۰/۰۰۰	۸/۵۲	۰/۴۵۲	۰/۰۷۲	۰/۷۴۱	
۰/۰۰۰	۶/۴۹	۰/۳۵۲	۰/۳۴۲	۰/۵۸۱	۲
۰/۰۰۰	۵/۵۲	۰/۲۵۲	۰/۳۹۲	۰/۴۲۳	
۰/۰۰۰	۸/۴۸	۰/۱۵۶	۰/۱۵۲	۰/۳۱۲	۳

با توجه به وزن های بتا در جدول ۷ مشکلات در موانع اقتصادی با ضریب بتای استاندارد ۰/۱۵۶ مهمترین نقش را در عدم توسعه گردشگری سالمند داشته است. برازش مدل در جدول ۸ مورد بررسی قرار گرفت که مطابق با چهارم معیار مورد بررسی شاخص نیکویی برازش برابر با ۰/۸۹ بوده است که بیانگر برازش مناسب مدل می‌باشد.

جدول (۸). شاخص‌های برازش مدل ساختاری عدم توسعه گردشگری سالمند شهر قم

شاخص‌ها	شاخص‌ها	مدل اصلاح شده	برازش قابل قبول
برازش مطلق	کای اسکور	۰/۰۸۸	بزرگتر از ۰/۰۵ درصد
	نیکویی برازش	۰/۹۱	$GFI > ۰.۹۰$
برازش تطبیقی	نیکویی برازش اصلاح شده	۰/۹۰	$AGFI > ۰.۹۰$
	برازش نرمال نشده	۰/۸۵	$NNFI > ۰.۹۰$
	برازش نرمال شده	۰/۸۷	$NFI > ۰.۹۰$
برازش تحلیل یافته	برازش تطبیقی	۰/۸۲	$IFI > ۰.۹۰$
	شاخص برازش تحلیل یافته	۰/۷۹	بالاتر از ۵۰ درصد
	ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	۰/۰۰۶۴	RMSEA کمتر از ۲۰ درصد

بر اساس برآورد ضرایب استاندارد شده مدل معادلات ساختاری این پژوهش و سطح معناداری (۰/۰۳۸-) به دست آمده در حاکی از آن است که تمام موانع های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مدیریتی و سازمانی و موانع نگرش دولتی با عدم توسعه گردشگری سالمند در شهر قم رابطه مستقیم و معناداری دارند زیرا معناداری تمام موانع مذکور بیش از ۱/۸۳ است موانع اقتصادی و موانع اجتماعی و فرهنگی بیشترین تأثیر را در عدم توسعه گردشگری سالمند در شهر قم را دارند. این تأثیرات به صورت مستقیم و مثبت است. نتایج مدل ساختاری مؤلفه های موانع اقتصادی نشان می دهد که سطح درآمد پایین سالمندان (۷/۹۲) و غیر مستقیم (۵/۲۲) بر روی عدم توسعه گردشگری سالمند دارد. تأثیرات مستقیم گذاری نامناسب بلیط ها و تورها (۷/۰۱) و غیر مستقیم (۳/۰۸)، تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم هزینه های بالای اقامت و حمل و نقل در عدم توسعه گردشگری سالمند به ترتیب (۵/۴۸ و ۳/۸۳) است. لازم به ذکر است که در مؤلفه های موانع اجتماعی و فرهنگی، ابعاد نامناسب بودن رفتار جامعه میزبان (۶/۲۵) و غیر مستقیم (۴/۲۲) و عدم شناخت از سلايق گردشگران سالمند (۵/۲۳) و فقدان کارشناسان مجرب گردشگری سالمند با (۴/۴۸) و فقدان گسترش فرهنگ گردشگری سالمند با (۳/۲۲) تأثیر مستقیم بر روی عدم توسعه گردشگری سالمند در شهر قم دارند.

نتیجه گیری

در این پژوهش موانع فرار روی توسعه گردشگری سالمند در شهر قم شناسایی و بررسی شد. داده های حاصل از بررسی های میدانی با گردشگران سالمند و متخصصان حوزه گردشگری در چهار بخش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مدیریتی و سازمانی، نگرش دولتی به عنوان موانع و مشکلات در حوزه گردشگری سالمند شهر قم مطرح شد. در این میان موانعی که بیشترین تأثیر را داشته اند، شناسایی شد به عنوان مثال مشخص شد که در بین موانع اقتصادی، عواملی چون سطح درآمد پایین سالمندان، قیمت گذاری نامناسب بلیط ها و تورها و هزینه های بالای اقامت و حمل و نقل دارای اثرگذاری بیشتری بر عدم توسعه گردشگری سالمند در شهر قم بوده اند. با توجه به سطح اول در این پژوهش که موانع اقتصادی می‌باشد که از جمله مهمترین عامل تلقی می‌شود و زمانی این مهم فراهم می‌شود که برنامه‌ریزی لازم برای تقویت مسایل اقتصادی سالمندان فراهم شود. ارائه وام‌های ضروری برای سالمندان از جمله موارد اصلی در این پیشنهاد است.

نتایج تحلیل رگرسیون خطی ساده به روش همزمان نشان داد که اثرگذارترین عامل بر عدم توسعه گردشگری سالمند، موانع اقتصادی است که با ضریب بتای ۰/۶۴۳، ۵۲ درصد از واریانس عدم توسعه گردشگری سالمند را تبیین نموده است. نتایج آزمون T تک نمونه ای نشان می دهد که میانگین همه ابعاد و موانع در سطح معناداری ۰/۰۵، بالاتر از میانگین معیار است، در این

میان بالاترین میانگین به موانع اقتصادی (۵/۱۷) مربوط بوده و موانع مدیریتی و سازمانی (۲/۱۰)، کمترین میانگین را به خود اختصاص داده‌اند. براساس آزمون همبستگی پیرسون به ترتیب موانع اقتصادی (با ضریب همبستگی ۰/۴۳۹)، موانع اجتماعی و فرهنگی با ضریب همبستگی (۰/۳۸۹) و موانع مدیریتی و سازمانی با ضریب همبستگی (۰/۴۴۸) و موانع نگرش دولتی با ضریب همبستگی (۰/۳۷۳) بیشترین همبستگی را با عدم توسعه گردشگری سالمند در سطح معناداری ۰/۰۵ همبستگی مثبت و معنادار داشته‌اند.

این نتایج در پژوهش‌های لوسادا و همکاران (۲۰۱۶) نیز مورد تأیید قرار گرفته است. یکی دیگر از مهمترین موانع موجود در جمعیت توسعه گردشگری سالمند وجود موانع اجتماعی و فرهنگی است که شاخص‌هایی چون نامناسب بودن رفتار جامعه میزبان، عدم شناخت از سلاقی گردشگران سالمند، فقدان کارشناسان مجرب گردشگری سالمند و فقدان گسترش فرهنگ گردشگری سالمند از جمله مؤلفه‌های تأثیرگذار هستند. این قسمت از یافته‌ها با نتایج کیم (۲۰۱۵)، ژوو (۲۰۱۹)، تورز (۲۰۱۹) همسویی دارد این محققان نیز دریافته‌اند که عواملی مثل رفتار جامعه میزبان، فقدان فرهنگ پذیرش از سوی جامعه میزبان با توسعه گردشگری سالمند ارتباط مستقیم دارد. سطح دوم در این پژوهش موانع اجتماعی و فرهنگی است به طوری که رفتار مناسب جامعه میزبان و شناخت صحیح از علایق گردشگران سالمند، می‌تواند خاطره خوبی از یک سفر را برای گردشگران رقم بزند. مجموع این عوامل می‌تواند از زمینه‌هایی را فراهم سازد تا زمینه‌های تحقق گردشگری سالمند فراهم شود. بنابراین نوع رفتار جامعه میزبان با گردشگران سالمند و لزوم توجه به مسایل روحی و روانی سالمندان، از جمله مسایلی است که در جذب-گردشگران سالمند بسیار مؤثر است از طرف دیگر توسعه زیرساخت گردشگری سالمند شهر قم، توسعه برنامه‌های آموزشی برای جامعه میزبان، و حمایت از سرمایه‌گذاری بخش‌های غیردولتی به منظور اعطای وام به سالمندان و نیز افزایش همکاری بین دولت و سایر بخش‌ها به منظور ارائه خدمات گردشگری سالمند در شهر قم ضروری است. به نظر می‌رسد که سازمان‌های دولتی و حتی بخش خصوصی اقدامی قابل توجه برای بسترسازی گردشگری سالمند انجام نداده‌اند و آمادگی صنعت گردشگری در شهر قم دارای نقاط ضعفی است که در سطح نامناسب قرار دارد. با برطرف شده موانع مورد بررسی در این پژوهش می‌توان به گردشگری سالمندان در شهر قم توجه بیشتری کرد.

طبق یافته‌ها یکی دیگر از عوامل مؤثر که منجر به عدم توسعه گردشگری سالمند در شهر قم می‌شود موانع نگرش دولتی است که در این بخش فقدان برنامه‌های دولت و عدم تمایل سرمایه‌گذاری توسط بخش خصوصی و دولتی و افزایش نرخ مالیات و عوارض و ضعف قوانین حمایتی از جمله مهمترین مانع برای توسعه گردشگری سالمند خواهند بود. این یافته‌ها با پژوهش‌های شرشتا (۲۰۱۴)، گارسیا (۲۰۱۵)، آلن (۲۰۱۲) همخوانی دارد. نتایج مدل معادلات ساختاری نیز ارتباط بین موانع اقتصادی و موانع اجتماعی و فرهنگی با عدم توسعه گردشگری را تأیید کرده است ضریب استاندارد شده بین دو متغیر برابر با ۰/۸۹ است و سطح معناداری T برابر با ۱۴/۲۳ و $R^2=۱/۲۳$ نیز در تبیین این ارتباط مستقیم و معنادار است. ضریب تولرانس ۰/۹۲۳ (موانع اقتصادی) نیز نشان از تأثیرات خالص متغیر موانع اقتصادی بر عدم توسعه گردشگری سالمند است و نسبت به دیگر متغیرهای پژوهش پیش بینی کننده قوی و ملاک است.

پیشنهادات

- انجام برنامه‌های مدرن و قابلیت دسترسی برای سالمندان
- تقویت بسترهای اقتصادی مورد نیاز برای سفر به ویژه اختصاص وام‌های ویژه برای تشویق سالمندان برای گردشگری.
- انجام فعالیت‌های بازاریابی ویژه برای گردشگری سالمند به منظور آگاهی مدیران بنگاه‌های گردشگری و حتی عموم جامعه.
- تقویت نقش دولت به منظور توسعه بازار گردشگری سالمند در شهر قم با توجه به پتانسیل‌های زیارتی و توریستی این شهر.

- ایجاد دوره‌های آموزشی در مراکز مختلف گردشگری ویژه گردشگری سالمندان متناسب با نیازها و خواسته‌های افراد سالمند.

منابع

- ابراهیم زاده، عیسی، کاظمی زاده، شمس الله و اسکندری ثانی، محمد (۱۳۹۰). «برنامه ریزی استراتژیک توسعه گردشگری با تأکید بر گردشگری مذهبی (مطالعه موردی شهر قم)». *پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*. ۷۶. ۱۴۱-۱۱۵.
- اسعدی، میر محمدی، رحیم زاده ترابی، نگار، احمدخانی، مسعود (۱۳۹۵). «راهکارهای توسعه گردشگری سالمندی با رویکرد تک نیک مدل سازی ساختاری تفسیری در استان یزد». *فصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری*. ۴ (۷). ۸۳-۱۰۴.
- اسعدی، میرمحمدی، برومندزاده، یاسمین و مالکی نژاد، آسیه (۱۳۹۶). «بررسی تحلیل توسعه گردشگری سالمندی با رویکرد نگاهت شناختی (مورد مطالعه: استان یزد)». *مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری*. سال ششم. ۲۲. ۷۷-۹۶.
- بابانژاد، باقر (۱۳۹۳). «نقش استراتژیک حمل و نقل عمومی در جذب گردشگر سالمند». *مقاله چاپ شده در اولین کنفرانس ملی جغرافیا، گردشگری و توسعه پایدار*. تهران.
- پازکی، معصومه (۱۴۰۱). نقش پیشران‌های انسانی کارآفرینی گردشگری در توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستاهای دهستان فیلستان). *نشریه علمی جغرافیا و برنامه ریزی*. ۲۶ (۷۹). ۶۱-۷۷.
- تبریزی، نازنین، نوذاصل، سهند، نقوی، مریم و اساعیلی، مجید (۱۳۹۷). «سنجش نگرش گردشگری سالمند به شهر مشهد از نظر شاخص های شهر دوستدار سالمند». *مجله گردشگری شهری*. ۵ (۳). ۸۳-۹۹.
- تقوایی، مسعود، جانعلی پور، شیدا، شفیعی، مرجان (۱۴۰۱). توسعه گردشگری خلاق با تأکید بر جاذبه های گردشگری (مطالعه موردی: شهر اصفهان). *نشریه علمی جغرافیا و برنامه ریزی*. ۲۶ (۷۹). ۹۳-۱۱۳.
- صمدی، محمد (۱۳۹۶). «سنجش سطح خدمات گردشگری با شاخص جذابیت گردشگر مذهبی، مورد مطالعه استان قم». پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت اماکن متبرکه مذهبی. مؤسسه آموزش عالی طلوع مهر.
- عزیزی، زین الحاجلو، امینی، ابوالقاسم و صادق تبریزی، جعفر (۱۳۹۴). «پيامدهای سالمندی جمعیت در ایران، تأکید بر چالش روزافزون نظام سلامت». *مجله تصویر سلامت*. ۶ (۱). ۶۳-۵۴.
- قائمى خرق، سیدمحسن (۱۴۰۱)، حقوق گردشگری مذهبی با تأکید بر حقوق سالمند به مشابه زائر بقیع، پژوهشنامه حج و زیارت، شماره ۳، صص ۶۱-۹۴.
- کلانتری، فریبا (۱۳۹۰)، تئوری های مختلف درباره سالمندان، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ایران.
- مدبر خاک نژاد، علی، حسین زاده دلیر، کریم، عزت پناه، بختیار (۱۴۰۰). ارزیابی پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری تاریخی-فرهنگی (مطالعه موردی: شهر تبریز). *نشریه علمی جغرافیا و برنامه ریزی*. ۲۵ (۷۷). ۲۱۹-۲۳۰.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور.
- مهدوی، شیرین، عماد زاده، مصطفی و انصاری، آذرنوش (۱۳۹۳). «راهبردهای توسعه گردشگری سالمندی براساس رهیافت بخش بندی بازار». *اولین همایش بین المللی توسعه گردشگری جمهوری اسلامی ایران*. مشهد.
- میرزایی، محمد (۱۳۸۴)، جمعیت و توسعه با تأکید بر ایران (ده مقاله) تهران: مرکز مطالعات و پژوهش های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.
- مهدوی، شیرین، عماد زاده، مصطفی و انصاری، آذرنوش (۱۳۹۷). «شناسایی و پیش بینی بازار گردشگران سالمند بر مبنای ارزش های مورد انتظار». *فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری*. ۱۳ (۴۴). ۳۹-۷۹.
- مهندسین مشاور باوند (۱۳۹۰)، مطالعات طرح تفصیلی بخش مرکزی شهر قم.
- نصیری‌هنده‌خاله، اسماعیل (۱۳۹۹)، تأثیر کیفیت رفتار جامعه میزبان بر رضایت و وفاداری گردشگران (مطالعه موردی: مجتمع تفریحی بام سبز لاهیجان)، فصلنامه گردشگری شهری شماره ۲، صص ۱۲۶-۱۱۳.
- Ibrahimzadeh, Eisa, Kazemi Zadeh, Shamsollah, and Eskandari Sani, Mohammad (2011). "Strategic Planning for Tourism Development with Emphasis on Religious Tourism (Case Study: Qom City)." *Human Geography Research*. 76. 141-115. [In Persian]
- Asadi, Mir Mohammadi, Rahimzadeh Torabi, Negar, and Ahmadkhani, Masoud (2016). "Strategies for Developing Senior Tourism with a Structural Interpretive Modeling Approach in Yazd Province." *Quarterly Journal of Social Tourism Studies*. 4 (7). 104-83. [In Persian]
- Asadi, Mir Mohammadi, Boroumandzadeh, Yasamin, and Malaki Nejad, Asieh (2017). "Analyzing the Development of Senior Tourism with a Cognitive Mapping Approach (Case

- Study: Yazd Province)." *Journal of Tourism Planning and Development*. Year 6. 22. 96-77 . [In Persian]
- Babanajad, Baqer (2014). "The Strategic Role of Public Transportation in Attracting Senior Tourists." Paper published in the First National Conference on Geography, Tourism, and Sustainable Development. Tehran .[In Persian]
- Pazki, Masoumeh (2022). "The Role of Human Drivers in Tourism Entrepreneurship for Sustainable Rural Development (Case Study: Villages of Dehestan Filestan)." *Scientific Journal of Geography and Planning*. 26(79). 61-77 .[In Persian]
- Tabrizi, Nazanin, Nozharasl, Sahand, Naqvi, Maryam, and Esaili, Majid (2018). "Measuring Senior Tourists' Attitudes Towards the City of Mashhad Based on Senior-Friendly City Indicators." *Urban Tourism Journal*. 5 (3). 99-83 .[In Persian]
- Taghavi, Masoud, Janali Pour, Sheida, and Shafiei, Marjan (2022). "Developing Creative Tourism with Emphasis on Tourist Attractions (Case Study: Isfahan City)." *Scientific Journal of Geography and Planning*. 26(79). 93-113 .[In Persian]
- Samadi, Mohammad (2017). "Measuring the Level of Tourism Services with the Attraction Index of Religious Tourists, Case Study: Qom Province." Master's Thesis in Management of Religious Places. Gol-e Mehr Higher Education Institute .[In Persian]
- Azizi, Zain al-Hajlu, Amini, Abolghasem, and Sadegh Tabrizi, Jafar (2015). "Consequences of Population Aging in Iran, Emphasizing the Increasing Challenges of the Health System." *Health Image Journal*. 6 (1). 63-54 .[In Persian]
- Ghaemi Kharag, Seyed Mohsen (2022). "The Rights of Religious Tourism with Emphasis on the Rights of the Elderly as Similar to the Pilgrims of Baqi." *Research Journal of Hajj and Pilgrimage*, No. 3, pp. 61-94 .[In Persian]
- Kalantari, Fariba (2011). "Various Theories About the Elderly," Ministry of Culture and Islamic Guidance of Iran .[In Persian]
- Madbar Khak Nejad, Ali, Hosseinzadeh Delir, Karim, and Ezzat Panah, Bakhtiar (2021). "Evaluating Management Drivers Influencing the Development of Historical-Cultural Tourism (Case Study: Tabriz City)." *Scientific Journal of Geography and Planning*. 25(77). 219-230 .[In Persian]
- Statistical Center of Iran (2011). "Detailed Results of the General Population and Housing Census of the Country ".[In Persian]
- Mahdavi, Shirin, Emadzadeh, Mostafa, and Ansari, Azarnush (2014). "Strategies for Developing Senior Tourism Based on Market Segmentation Approach." First International Conference on Tourism Development of the Islamic Republic of Iran. Mashhad .[In Persian]
- Mirzaei, Mohammad (2005). "Population and Development with Emphasis on Iran (Ten Articles)." Tehran: Center for Population Studies and Research in Asia and the Pacific .[In Persian]
- Mahdavi, Shirin, Emadzadeh, Mostafa, and Ansari, Azarnush (2018). "Identifying and Forecasting the Market for Senior Tourists Based on Expected Values." *Quarterly Journal of Tourism Management Studies*. 13 (44). 39-79 .[In Persian]
- Consulting Engineers Bavan (2011). "Detailed Studies of the Central City Plan of Qom ".
- Nasiri-Hendeh-Khaleh, Ismail (2020). "The Impact of Host Community Behavior Quality on Tourist Satisfaction and Loyalty (Case Study: Bam Sabz Recreational Complex in Lahijan)," *Urban Tourism Quarterly*, No. 2, pp. 126-113. [In Persian]
- Alen, E., Dominguez, T., & Losada, N. (2012). *New opportunities for the tourism market, Senior tourism and accessible tourism*. Chapters, in: Murat Kasimoglu (ed.), *Visions for Global Tourism Industry- Creating and Sustaining Competitive Strategies*. Intech Open.
- Buhalis, D (2011) *Accessible Tourism Bistro*, View Publication.

- Bizjak, B (2011) Ahitude Chang Towards Guests With Disabilities, *Annals Of Tourism Research*, Vol 1, No 38, Pp 842-857.
- Chen, S. (2014). "Age and cohort effects, The American tourist market". *Annals of Tourism Research*. 48, 58-75.
- Darcy, S (2011) Towards Strategic Intent, *International Journal Of Hospitality Management*, Vol 1, No 30, Pp 468-476.
- Delamora, M. (2014). *How Age Friendly is This city? Dissertation Repository*. The university of western Ontario.
- Dominguez, V. (2018). "Competing for the Disability Tourism". *Tourism management*. 47 (1). 261-272.
- Cejudo, A. (2016). "The Strategic Impact of Country Of origin on senior Tourism Demand". *Journal of Population Aging*. 9 (4). 345 – 373.
- Chiu, W. (2016). "The influence of destination image on tourist Loyalty". *International Journal of Tourism Culture*. 10 (2). 1-24.
- Cora, W. (2019). "Social interaction in Visitor Control at a Chinese Buddhist monastic site". *Tourism Recreation Research*. 44 (1). 66-75.
- Converz, F. (2019). "Elderly Tourism, A New approach". *Tourism Research*. (62). 53-71.
- Garsia, B. (2015). "Travel seniors Tourist". *Journal of Tourist Management*. (72). 110-119.
- Gu, D. (2015). "Tourism Experiences and self-Rated health Among older Adults in china". *Journal of Aging and health*. 1 (28). 675-703.
- Jamine, L. (2008). *Older people and space*. The university of Auckland. New Zealand.
- Kahatani, S. (2011). "Influence of travel constrains on the people with disabilities". *Tourism Management*. 1 (33). 569-579.
- Kastenholz, E (2012) Accessibility As Competitive Advantage Of Tourism, *Tourism And Hospitality Rescorch*, Vol 1, No 6, Pp 369-385.
- Kim, H. (2015). "Tourism experience and quality of Life among elderly tourist". *Tourism Management*. (46). 465-476.
- Kim, M. (2016). "The effect of social Capital and seniors' revisits". *Tourism Management*. 53 (1). 96-107.
- Linda, K. (2019). "Retirement and Aging Parents in the Swedish population". *Journal of population Ageing*. 1 (2). 1-32.
- Littrel, M. (2004). "Senior travelers". *Journal of Vacating Marketing*. 10 (4). 348-362.
- Losada, N, Allen, E & Nicolán, J. (2016). "Travel Frequency of seniors' tourist". *Tourism Management*. (53). 88-95.
- Omelan, A. (2016). "Tourist Activity of senior citizen". *Journal culture and sport studies*. 72 (1). 51-65.
- Ozturk, Y, Yayli, A (2008) Isturkish Tourism Industry Ready For A Disabled Custoumer Market? *Tourism Management Vol 1, No 29*. Pp 382-389.
- Pagan, R (2012) Time Allocation In Tourism, *Annals Of Tourism Research*, Vo 11, No 39, Pp 1514-1537.
- Qiuchang, M. (2019). "Age-Friendly communities". *Journal of Aging and health*. 1 (1), 1-24.
- Ruzaa, J. (2014). "Sustainable age Friendly Cities on Palo Alto, California". *sustainable cities and society*. (14). 390-396.
- Sanmaygaraja, S. (2015). "Accessible Transportation system for the Disable Tourist". *International Journal of social science and Humanity*. 5 (1). 15-21.
- Spenceley, A & Goodwin, H (2007) Nature Based Tourism And Poverty. *Issues In Tourism Vol 1, No 10*, Pp 255-277.
- Sedgley, D. (2011). "Tourism and ageing: A Transformative research agenda". *Annals of Tourism Research*. (38). 422-436.
- Sheresta, S. (2014). "Dynamics of population Aging". *Journal of Aging*. 2 (2). 321-337.
- Shim, A (2009) senir tourist, *International journal of hospitality*, vol 1, No3. Pp197-212.
- Shim, s (2005) Ahitude and behavior Regarding pleasur. *Journal of travel*, vol, 1, No2, pp 69-81.

- Takayama Deyeration (2009) Takgam Decleronati On Development Of Communitites For Allin Asia And Pacific Press Release.
- The United Nation Word Tourism Organization (2014) Sixty Years Of Organization Serving Tourism.
- Torres, S. (2019). "Older migrant civic". *Journal of Aging studies*. (50). 218-232.
- Utama, B. (2012). "Motivation and satisfaction of senior Tourists for Traveling overseas". *Conference paper*.
- UNWTO (2018). *Tourism for All-promoting in the assemble Tourism*. W.T.O published.
- World Health Organization (WHO). (2019). *global Age-Friendly cities*. W.T.O published.
- Zhou, L .(2019). "Motivation of tourism-indeed Tourism development". *International Journal of Tourism*. (1). 222-243.
- Zsarnoczky, M. (2014). "Silver tourism". *Slovak University of Agriculture in Nitra*. 556-563.